

Lazar Jovanov¹

Fakultet dramskih umetnosti

Univerzitet umetnosti u Beogradu

RAZLIČITE PERSPEKTIVE TUMAČENJA INTERKULTURALIZMA - FRANCUSKA, NEMAČKA, HRVATSKA I SRBIJA²

Apstrakt: Predmet ovog istraživanja je praktična politika interkulturalizma dve zemlje Evropske unije – Francuske i Nemačke, i dve zemlje Balkana – Hrvatske³ i Srbije, koje pretenduju da budu članice EU. Cilj istraživanja je identifikovanje nacionalnih kulturnih i obrazovnih politika u oblasti interkulturalizma, kroz analizu nacionalnih ciljeva i prioriteta vezanih za interkulturalni dijalog, sa merama, instrumentima i aktivnostima praktične politike odabranih zemalja. Shodno tome, neophodno je identifikovati aktore, strategije i programe u realizaciji politike interkulturalnog dijaloga. Cilj je, takođe, utvrditi kako, i do koje mere, obrazovne ustanove, javne institucije kulture i mediji tumače i primenjuju politiku interkulturalizma. Zatim, na osnovu analize iskustva i prakse odabranih zemalja, cilj je formulisati preporuke javne praktične kulturne politike za Srbiju, a u vezi sa interkulturalnim dijalogom, kako bi se pružila podrška procesu unapređenja interkulturalnog dijaloga u Srbiji.

Ključne reči: interkulturalizam, multikulturalizam, Francuska, Nemačka, Hrvatska, Srbija

Uvod

Polje interkulturalizma naročito je relevantno sa aspekta savremenog vide-nja evropske kulture od strane Evropske unije i Saveta Evrope, kao mozaika različitih kultura – što je i oličeno u motu "Ujedinjeni u raznovrsnosti". "Svoje jedinstvo Evropa ima samo kroz mnogostrukost. Ono što plete njeno jedinstvo, koje je i samo pluralističko i protivrečno, jesu interakcije naroda, kultura klasa i država" (Morin 1989, 20). Kao takav, interkulturalizam predstavlja jedno od najrelevantnijih pitanja savremenih kulturnih politika i međunarod-

---

¹ lazar_jovanov@yahoo.com

² Ovaj tekst je nastao u okviru istraživanja na predmetu Kulturna politika, na doktorskim naučnim studijama Menadžment umetnosti i medija, na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu.

³ 1. jul 2013. godine je datum ulaska Hrvatske u Evropsku uniju, što znači da će ona već biti članica iste kada ovaj rad bude publikovan.

nih kulturno-političkih odnosa. Na osnovu komparativne analize programa (konceptata) kulturnih politika evropskih zemalja, koje se odnose na interkulturalni dijalog, autori Dragičević-Šešić i Dragojević su došli do zaključka da se nacionalne javne politike u Evropi mogu klasifikovati upravo prema stepenu razvijenosti politike interkulturalnog dijaloga.

Stoga, predmet ovog istraživanja je praktična politika interkulturalizma dve zemlje Evropske unije – Francuske i Nemačke, kao i dve zemlje Balkana – Hrvatske i Srbije, koje pretenduju da budu članice EU. Razlog za odabir Francuske i Nemačke leži u njihovoj relativno dugoj istoriji kao zemalja imigracije i konstantnog menjanja raspoloženja političkih koalicija, dok je Hrvatska za ovo istraživanje značajna zbog toga što je u pitanju država "regiona", koja, po svemu sudeći, zadovoljava kulturološke standarde Evropske unije, što joj, između ostalog, omogućava punopravno članstvo u evropskoj zajednici.

Cilj istraživanja je identifikovanje nacionalnih kulturnih i obrazovnih politika u oblasti interkulturalizma, kroz analizu nacionalnih ciljeva i prioriteta vezanih za interkulturalni dijalog, sa merama, instrumentima i aktivnostima praktične politike odabranih zemalja. Shodno tome, neophodno je identifikovati aktere, strategije i programe u realizaciji politike interkulturalnog dijaloga. Cilj je, takođe, utvrditi kako, i do koje mere, obrazovne ustanove, javne institucije kulture i mediji, tumače i primenjuju politiku interkulturalizma. Zatim, na osnovu analize iskustva i prakse odabranih zemalja, cilj je formulisati preporuke javne praktične kulturne politike u Srbiji, a u vezi sa interkulturalnim dijalogom, kako bi se pružila podrška procesu unapređenja interkulturalnog dijaloga u Srbiji.

U primarnom postupku, istraživanje je bilo usmereno na određenje i prezentovanje teorijske osnove, primenom teorijsko-interpretativne metode. Sekundarni postupak istraživanja je zasnovan je na empirijskoj metodi četiri studije slučaja. U tom procesu prikupljanja relevantnih podataka pristupilo se kabinet-skom (desk) dubinskom proučavanju pojave (istraživanje i opisivanje postojeće situacije vezane za politiku interkulturalnog dijaloga odabranih zemalja). Takođe, korišćena je i kvalitativna metoda dubinskog intervjua, a zatim se pristupilo metodi analize i sinteze, na osnovu koje su formulisane preporuke.

U analizi postojeće prakse interkulturalizma odabranih zemalja, relevantan izvor informacija predstavlja Kompendium – permanentno ažurirana internet baza, tj. servis za praćenje nacionalnih kulturnih politika u Evropi, finansiran i iniciran od strane Saveta Evrope.

Tumačenje interkulturalizma

Kako bi se precizno pristupilo analizi interkulturalizma, potrebno je najpre definisati značenje ključnih pojmova kulturne politike neophodnih za razumevanje ovog istraživanja (kulturna raznolikost i multikulturalizam).

Baziraću se na *Opštu deklaraciju o kulturnoj raznovrsnosti*, UNESCO je 2005. godine doneo *Konvenciju o zaštiti i promociji raznolikosti kulturnih izraza*, prema kojoj:

"Kulturna raznovrsnost obuhvata mnoštvo načina na koje kulture grupa i društava nalaze svoj izraz. Ovi izrazi se prenose unutar i između grupa i društava. Kulturna raznovrsnost se manifestuje ne samo kroz različite načine kojima se kulturno nasleđe čovečanstva izražava, uvećava i prenosi kao raznovrsnost kulturnih izraza, već i kroz različite načine umetničkog stvaralaštva, produkcije, difuzije, distribucije i uživanja u kulturnim izrazima, bez obzira na upotrebljavana sredstva i tehnologije."⁴

Pod *multikulturalizmom* se obično podrazumeva oblik kulturne politike, koncept (multikulturnog) društva u kojem ravnopravno koegzistira više kultura (Đukić 2010, 310). Kritičari, pak, naglašavaju statički karakter ovog modela kulturne politike, smatrajući da akcenat nije na razmeni vrednosti između različitih kulturnih partikulariteta, već na njihovoj zaštiti i očuvanju, što rezultira getoiziranjem istih.

Kako tvrdi Branko Prnjat "kulutra je dijalog: razmena ideja i iskustava, poštovanje drugih vrednosti i tradicija; u izolaciji, ona se iscrpljuje i propada" (Prnjat 2006, 61). Mataraso i Landri naglašavaju da su kulturni dijalog i razmena ključni elementi bogatog i kvalitetnog kulturnog života, te da je međunarodna kulturna saradnja kontrateža negativnim aspektima kulturnog nacionalizma. Sa stanovišta Saveta Evrope, oblik kulturne politike koji se danas smatra društveno poželjnom praksom u evropskim zemljama, jeste interkulturalizam koji predstavlja relevantno političko, sociološko i kulturološko pitanje. Iako je podesniji od pojma "multikulturalnost" koji može da doprinese samoograđivanju i agresivnoj autoafirmaciji, a manje urbanom idealu obostranog prožimanja, interkulturalizam nije jednostavno definisati zato što sam pojam i dalje izaziva političke nedoumice i opozitne stavove, zahtevajući izvեսnu "kontrapunktnu analizu" različitih definicija.

Prema Sanjinu Dragojeviću *interkulturalizam*, kao oblik kulturne politke, u potpunosti eliminiše "statičnost" multikulturalizma. "Upravo stoga, prvenstveni zadatak toga pristupa je definisanje potencijalnih dinamičkih međuodnosa, te uzajamnog uticaja različitih kultura, uglavnom unutar jedne zemlje. Interkulturalizam se zalaže za jednaka prava i mogućnost dijaloga za sve kulturne grupe u dodiru: i autohtonih i onih imigrantskih, bilo većinskih ili manjinskih" (Dragojević 1999). Shodno tome, on podrazumeva razvoj sledećih metoda: obrazovanje, medijacija, animacija, razvoj zajednica, razvoj kapaciteta organizacija itd. Evropska komisija izdvaja osam tema, navodeći primere najboljih

---

⁴http://kultura.gov.rs/sites/default/files/documents/konvencija_o_zastiti_i_unapredjenju_raznolikosti_kulturnih_izraza_0.pdf

praksi u pripremanju Evropske godine interkulturalnog dijaloga: "kultura i mediji, obrazovanje/nauka, migracije, manjine, višejezičnost, religija, radno mesto i omladina" (Dragičević, Dragojević 2011, 30).

Savet Evrope je, kroz Beli papir o interkulturalnom dijalogu, definisao dugoročnu politiku razvoja interkulturalnog dijaloga među evropskim zemljama, kao i između Evrope i susednih država. U materijalu "Bele knjige", interkulturalni dijalog je:

"proces koji obuhvata otvorenu i dostojanstvenu razmenu mišljenja, između pojedinaca i grupa različitog etničkog, kulturnog, verskog i jezičkog porekla i nasleđa, uz uzajamno razumevanje i poštovanje. Potrebno je imati slobodu i sposobnost izražavanja, kao i volju i umeće da se sasluša mišljenje drugog. Interkulturalni dijalog doprinosi političkoj, socijalnoj, kulturnoj i ekonomskoj integraciji i koheziji kulturno različitih društava. On neguje jednakost, ljudsko dostojanstvo i smisao zajedničkog cilja. Teži da razvije dublje razumevanje različitih pogleda i praksi u svetu, da poveća saradnju i učestvovanje (ili slobodu da se napravi izbor), da osnaži razvoj i transformaciju pojedinca, kao i da promoviše međusobnu toleranciju i uvažavanje" (Bela knjiga o interkulturalnom dijalogu 2008, 12).⁵

Autori Bele knjige navode da je interkulturalni dijalog mehanizam za usklađivanje identiteta, koji pomaže da se izbegnu zamke politike identiteta, koji dodaje nova obeležja identiteta bez odricanja sopstvenog identiteta.

Savet Evrope želi da, politikom interkulturalnog dijaloga, prevaziđe multikulturalizam, kao stari pristup u upravljanju kulturnom raznolikošću. S druge strane, želeći da izbegne raniju politiku zasnovanu na konceptualizaciji ideje asimilacije, smatra da je interkulturalni dijalog, kao novi pristup koji će implikovati stvaranjem inkluzivnog društva, put koji treba slediti. Interkulturalni dijalog se ovde shvata kao upoznavanje i uzajamno poštovanje i ravnopravno uvažavanje različitosti.

Ipak, "interkulturalni dijalog nije nešto što se lako može odrediti jednom definicijom, primenljivom u svakoj situaciji, bez razmišljanja o konkretnom slučaju" (Bela knjiga 2008, 11). Evropa i evropske države imaju de facto različite interese u podsticanju i razvijanju interkulturalne medijacije – od potrebe da se izgrade novi evropski kulturni i politički identiteti do socijalne integracije imigranata i smanjenja rastućih troškova neintegrisanja migranata i manjina, "revitalizacija kulturnih prava starih manjina [...] izazovi globalizacije koji stavljaju korporativno poslovanje u transkulturalnu perspektivu" (Dragičević, Dragojević 2011, 20). U tom smislu, pristupi polju interkulturalizma se razlikuju od države do države, što može da rezultira relativizovanjem interkultura-

---

⁵ http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/Source/Pub_White_Paper/WhitePaper_ID_SerbianVersion.pdf

lizma u praksi, a krajnji ishodi interkulturalne medijacije mogu biti dijametralno različiti.

Posmatrano u našem, evropskom, odnosno "zapadnom" diskursu, polje interkulturalizma je često epistemološki organizovano kao neka vrsta hijerarhije, u kojoj zapadnoevropske kulture i američka kultura zauzimaju centralno i najviše mesto. "Dvoznačnost interkulturalne komunikacije ostaće ambivalentna, sve dok se oblici kulturalne razmene zasnivaju na odnosu između dominantne kulture s jedne, i potlačene kulture s druge strane, jer se među njima ne odvija jednostavna 'komunikacija' i kulturalna razmena, već neka vrsta odmeravanja političke moći. Upravo ovakav 'interkulturalni' pristup, koji pretpostavlja primat Zapada, pa čak i njegov centralni i totalizujući položaj, naišao je na veliki broj kritika postkolonijalističkih kritičara" (Jovičević, Vujanović 2007, 108-109). Negativne implikacije ovakvog kulturnog dijaloga su asimilacija manjinske, tj. potlačene kulture ili, kako, navodeći i paradigmatične primere, tvrdi Hans-Tins Leman "kulturno-imperijalističko izrabljivanje druge kulture" (Leman 2002, 124). A ako govorimo o hibridizaciji, koja je takođe imanentna karakteristika interkulturalne medijacije, prema rečima Patrisa Pavis, ona je često takva da se originalne forme više ne mogu ni uvideti (Pavis 1996, 8).

Interkulturalni dijalog, koji se odvija u okviru umetničke prakse, neretko generiše etnografijske imperijalističke, odnosno hegemonističke diskurzivne procese, kojima su manjinski kulturni identiteti (s kojima rade) i postavljeni na poziciju društvene margine. "Iako je u slučaju tih praksi najčešće reč o drugačijim, pa i suprotnim namerama, dominantna diskurzivno-politička logika koju sprovode često ostvaruju efekte mimo projektovanih ciljeva i intencija" (Jovičević, Vujanović 2007, 94).

Kada se radi o interkulturalnoj medijaciji, upravo su zato relevantna sledeća pitanja: kakva je priroda interkulturalne razmene, koji su stavovi aktera koji učestvuju u medijaciji, i koje su intencije i planirane posledice kulturalne razmene. Stoga je, prilikom realizacije kulturalne medijacije, naročito važno primeniti ono što Morin naziva "dijaloško načelo", koje "se sastoji u tome što su dve ili više 'logika' povezane u jedinstvo na kompleksan način (komplementaran, takmičarski, antagonistički), a da se pri tom dvojnost ne gubi u jedinstvu" (Morin 1989, 21), što implicitno vodi ideji kulturalne raznolikosti. Mataraso i Landri se takođe zalažu za ovaj kulturno-politički koncept. Ovi autori ističu da je pojam etničke ili kulturalne "čistote" možda jedna od najdestruktivnijih političkih ideja dvadesetog veka, opredeljujući se za onu kulturnu politiku koja će promovisati istinske nacionalne vrednosti, ali koja će i biti otvorena za druge kulture i za međunarodnu razmenu (Mataraso i Landri 1999, 31, 32).

S druge strane, određeni autori smatraju da različite manjinske grupe i njihove partikularne kulture mogu da očekuju poštovanje svojih vrednosti samo do određene tačke. Ne može se očekivati da će, na primer, Jehovini svedoci ili pripadnici nekog egzotičnog kulta, svuda naići na odobravanje svih njihovih

posebnih potreba i vrednosti. Za njih važi sledeći stav koji navodi Dž. Njuman: "Tolerisaćemo vaše religijske činove i verovanja sve dotle dok oni ne dođu u sukob s našim osnovnim institucijama; kad dođu, vi ćete biti ti koji ćete morati da se prilagodite" (Stevanović 2004, 103).

U ovom istraživanju, kao teorijska osnova, biće korišćena definicija interkulturalizma koju je, u Beloj knjizi o interkulturalizmu, definisao Savet Evrope.

Interkulturalne prakse evropskih zemalja

Francuska

Francuska predstavlja "kulturnu velesilu" koja spada u treći tip javne politike (vid. Dragičević-Šešić, Dragojević 2011, 14-47) za interkulturalni dijalog u Evropi, nastojeći da zadrži svoj uticaj u globalizovanom svetu. Ova država želi razvije "politiku interkulturalnog dijaloga, kao dijaloga između civilizacija, stvarajući programe od opšteg interesa" (Dragičević, Dragojević 2011, 26). Francuska vlada je 1993. godine usvojila politiku "kulturne izuzetnosti".

FASILD ili Fond za akciju i podršku integracije i borbu protiv diskriminacije (*Fonds d'action et de soutien pour l'intégration et la lutte contre les discriminations*), kao ekonomski instrument kulturne politike Francuske "je javno telo koje je ustanovilo Ministarstvo za socijalne poslove i DPM (*Direction des populations et des migrants*) 1958. godine (tada se zvalo FAS)" (Kivan, Kosnik 2008, 150). Cilj je bio praćenje imigranata i omogućavanje integracije u francusko društvo. Jedna aktivnost FAS-a se odnosila na kulturu – *Direction de l'action culturelle et de l'information*, koji je imao nekoliko ciljeva: podsticanje pristupa kulturi, omogućavanje participacije u kulturnom stvaralaštvu i poboljšavanje imidža imigranata. FASILD insistira na angažovanju lokalne populacije imigrantskog i postimigrantskog porekla, bilo da su oni umetnici ili ciljna grupa/publika. Finansiraju se projekti i festivali koji među francuskom publikom razvijaju svest o lakšem pristupu kulturi.

Uredbom br. 2007–181, 20. marta 2007. je otvorena organizacija *Commission Images de la diversité*, sa ciljem pružanja podrške "filmu i audiovizuelnim umetnostima, u oblasti različitosti i jednakih mogućnosti, obezbeđivanjem specifičnih sredstava za nastavu i proizvodnju serija, dokumenata, časopisa, fikcija i kratkometražnih filmova".⁶

Nadnacionalni pravno-politički instrument, UNESCO "Konvencija o zaštiti i promociji raznolikosti kulturnih izraza", u Francuskoj se sprovodi tako što tim za posredovanje, u okviru istraživačkog programa "Živeti u svetu kulturne raznolikosti" (*Habiter le monde de la diversité culturelle*), ima ulogu savetni-

---

⁶ <http://www.culturalpolicies.net/web/france.php?aid=427>

ka političkih lidera, predlažući program za izražavanje kulturne raznolikosti u identitetu Republike. Tim povodom je iniciran niz koncerata, kao i lokalni festivali, susreti generacija i pomoć umetničkih tvorevina.

Jedan značajan sociokulturni program (1000–06) koji je, pod nazivom "Kultura za grad – grad kulture" (*Culture pur la ville – cultures de la ville*), lansiralo Ministarstvo kulture i Gradski sekretarijat, implicitno ilustruje ideju da postoji stabilna i plemenita visoka kultura koja će se "odozgo-nadole" spustiti na zapostavljene urbane oblasti, pri čemu će i imigrantske ili urbane kulture istovremeno biti ohrabrene da se pomere "odozdo-naviše".

U Francuskoj su najvažniji akteri uglavnom organizacije koje pripadaju civilnom sektoru, kao nosioci inicijative za pluralizaciju kulturne scene. Što se tiče javnog sektora, ustanove koje predstavljaju značajne aktere u promovisanju interkulturalnog dijaloga i jezičke raznovrsnosti su: "Nacionalni grad istorije imigracije", otvoren u junu 2007. godine (*Cité nationale de l'histoire de l'immigration* CNHI) i Muzej *Quai Branly* (otvoren za javnost u junu 2006) koji ističe autohtonu umetnost, kulturu i civilizaciju Afrike, Okeanije, Azije i Amerike.

Francuska država je za Evropsku godinu interkulturalnog dijaloga 2008. godine formulisala sledeće aktivnosti:

- kulturni i umetnički događaji;
- sastanci i konferencije;
- istraživačke grupe o interkulturalnoj praksi;
- objavljivanje izveštaja konferencije, specijalizovani pregledi i izveštaji o projektima.⁷

Plan je bio da se akcije i izložbe organizuju u skladu sa tri teme:

- interkulturalni dijalog, integracije i "Živeti zajedno"
- unutarevropski odnosi, u skladu sa programom Francuskog predsedništva (2. polovina 2008) i
- promovisanje različitosti obezbeđivanjem sredstava za filmove, audiovizuelne programe, prevode itd.⁸

Namera je bila da se ove aktivnosti odvijaju uz pomoć Generalne delegacije za francuski jezik i jezike u Francuskoj (*Délégation générale à la langue française et aux langues de France*, DGLFLF) i Ministarstva kulture i komunikacija, koje ove aktivnosti na koordinira nacionalnom nivou. Oblast ovih akcija su mobilnost mladih ljudi i dijalog između kulturnih ustanova i operatera (javna udruženja, univerziteti, urednici, usluge, itd.). "Osim toga, podrška se daje i aktivnostima kao što su festivali *Les belles étrangères*, *Francophonie*, specijalizovane manifestacije, radio stanice..."⁹

---

⁷ Ibid.

⁸ Ibid.

⁹ <http://www.culturalpolicies.net/web/france.php?aid=427>

Nemačka

Interkulturalni dijalog u Nemačkoj odnosi se uglavnom na diskusije u zemlji (sa grupama stanovništva koje imaju imigrantsko poreklo), kao i na diskusije na međunarodnom nivou. Ministarstvo kulture nema unapred planirane stavke za finansiranje kulturne raznolikosti, tako da je praksa interkulturalnog dijaloga uglavnom razvijena na lokalnom nivou, kroz decentralizovane strukture.

Fond "Podrška projektima u oblasti kulturnih aktivnosti građana stranog porekla" (*Projektförderung im Bereich der kulturellen Aktivitäten von Bürgerinnen/Bürgern ausländischer Herkunft*), kao jedan od ekonomskih instrumenata kulturne politike Nemačke, najpre je, radi podsticanja interkulturalnog dijaloga, uspostavljen kako bi ponudio podršku umetničkim i sociokulturalnim projektima imigranata koji žive u Berlinu.

U maju 2010. godine, održana je "Konferencija nemačkog islama", sa 30 učesnika sa saveznog nivoa, iz pokrajina i opština, kao i iz različitih udruženja muslimana, sa ciljem razrade pravno-političkog instrumenta unapređenja interkulturalnog dijaloga, tj. zakonske regulative o Implementaciji i ugradnji Islamske konferencije u društvo.

Godine 2005, osnovana je interkulturalna mreža "Interkulturalni Savet" (*Ratschlag Interkultur*), koja angažuje pojedince i institucije, koordinisana od strane "Udruženja kulturne politike" (*Kulturpolitische Gesellschaft e.V.*), a koja radi zajedno sa Komisijom UNESCO-a u Nemačkoj. "Glavni projekti ove inicijative su Savezne konferencije i stručni simpozijumi na kojima se diskutuje o teorijskim i praktičnim pitanjima."¹⁰

Najvažniji akteri javnog sektora, tj. institucije koje posreduju u interkulturalnoj razmeni su "Nemačka akademska služba za razmenu", "Gete institut", "Institut za kulturnu razmenu", "Kancelarija Spoljnih Poslova" i "Nemačka Nacionalna komisija za UNESCO" (*Deutsche UNESCO-Kommission – DUK*). Institucija koja naročito zavređuje da bude pomenuta je Radionica kultura (*Werkstatt der Kulturen, WdK*), koja se nalazi u jednoj od najsiromašnijih četvrti Berlina, sa velikim procentom imigrantske populacije. "WdK želi da igra aktivnu ulogu u olakšavanju interkulturalnog susreta, razmene i transformacije među raznim etničkim, kulturnim i verskim grupama u gradu." (Kivan, Kosnik 2008, 150). Kada je u pitanju civilni sektor, interkulturalni dijalog između matičnog naroda i stranaca (imigranata) se uglavnom ostvaruje posredstvom interkulturalnih pozorišta, muzičkih i filmskih festivala.

"Centralne aktivnosti *DUK-a*, u poslednje dve godine, bile su debate o UNESCO-voj Konvenciji o zaštiti i promociji raznolikosti kulturnih izraza, koje su uključile širok savez političkih i društvenih aktera."¹¹ Organizovane su

---

¹⁰ <http://www.culturalpolicies.net/web/germany.php?aid=427>

¹¹ <http://www.culturalpolicies.net/web/germany.php?aid=427>

parade različitih etničkih i kulturnih grupa, koje se odvijaju npr. na ulicama Berlina, Frankfurta ili dr. Takođe, "Radionica kultura" (*Werkstatt der Kulturen, WdK*), locirana u jednoj od najsirojnijih četvrti Berlina s velikim procentom imigrantskog stanovništva, organizuje i "Karneval kultura" (*Karneval der Kulturen*).

Hrvatska

"Nacionalna fondacija za razvoj civilnog društva je koordinator Fondacije Ana Lind – ALF (projekti promovišu dijalog između kultura Euromediterranskog regiona) kroz hrvatske mreže za saradnju u Mediteranu."¹² Kao takva, ona je najznačajniji ekonomski instrument razvoja interkulturalizma u Hrvatskoj.

U Hrvatskoj, civilni sektor je preuzeo odgovornost za razvoj interkulturalnog dijaloga u zajednici, nastalog kao reakcija na nacionalnu i versku netoleranciju i ratne sukobe, a kroz projekte koji se uglavnom realizuju međunarodnim donacijama. Dok su vladajuće strukture zagovarale etnocentizam, nevladina udruženja su zagovarala interkulturalizam. Dok su vladajuće strukture bile jednonacionalne, nevladine organizacije su bile višenacionalne. U vreme kad su nasilje i rat bili osnovna tema, nevladin sektor je zagovarao nenasilje i mir. "Za razliku od vladajućih struktura koje nisu verovala u saradnju s dojučerašnjim susedima, nevladina udruženja su saradivala sve vreme rata i posle rata na celom prostoru bivše države." (Bognar 2010,10)¹³

Interkulturalni dijalog u Hrvatskoj se realizuje kroz aktivnosti i projekte nevladinih organizacija i inicijativa, na nacionalnom i regionalnom nivou. Primeri dobre prakse su:¹⁴

- BEJAHAD – program se održava svake godine, traje nedelju dana i sastoji se od niza kulturnih programa, aktivnosti i debata u kojima, svake godine, jevrejska zajednica poziva jednu od ostalih manjinskih grupa. Godine 2010, program je podržan od strane participirajućeg programa UNESCO-a (uz njegovo aktivno učešće);

- Književni seminar "Dani Vladana Desnice", nazvan po čuvenom hrvatskom piscu srpske nacionalnosti. Seminar, kroz debate o književnosti i šire teme, promoviše interkulturalni dijalog;

- Od 2006 godine, u organizaciji srpskog kulturnog društva "Prosvjeta", tokom jednonedeljnog festivala "Dani srpske kulture", u Zagrebu predstavlja srpsku kulturu;

- Dani italijanske kulture i jezika

---

¹² <http://www.culturalpolicies.net/web/croatia.php?aid=427>

¹³ <http://ladislav-bognar.net/files/Interkulturalizam%20i%20civilno%20dru%C5%Altvo.pdf>

¹⁴ <http://www.culturalpolicies.net/web/croatia.php?aid=427>

Vlada Republike Hrvatske preduzima korake za promovisanje aktivnosti koje promovišu dijalog između različitih verskih grupa. Vlada je potpisala ugovore sa 16 crkava i verskih zajednica.

Ostali primeri dobre prakse u procesu iniciranja interkulturalnog dijaloga jesu:

- Međunarodni okrugli sto na temu "Interkulturalni dijalog i digitalna kultura", u organizaciji Instituta za Međunarodne Odnose / Culturelink, održan u novembru 2008. godine;
- Aktivni doprinos Hrvatske u procesu pisanja Bele knjige interkulturalnog dijaloga Saveta Evrope.

Srbija

U oktobru 2007. godine, u okviru Ministarstva Kulture Srbije, sastavljene su dve radne grupe: Komisija za interkulturalni dijalog i Komisija za kulturu sećanja (Dragičević, Dragojević 2011, 26).

Na sajtu Kompendiuma, navodi se da interkulturalni dijalog do 2007. godine nije bio prioritet kulturne ili druge politike u Srbiji, te da se pominjao samo u diskursima međunarodnih organizacija i da se praktikovao u nekim nevladinim organizacijama. U tom smislu, navodi se da su glavni akteri rešavanja pitanja interkulturalnog dijaloga u Srbiji dolazili iz civilnog sektora i javnih institucija uz podršku međunarodnih fondacija, ili, u manjoj meri, uz podršku kulturnih industrija. Međutim, ovde se ne navodi paradigmatičan slučaj uspostavljanja interkulturalnog dijaloga u partnerstvu civilnog i javnog sektora, koji je nastao dolaskom KPGT-a u subotičko Narodno pozorište, te je ova institucija bila jedan od najrelevantnijih aktera interkulturalnog dijaloga u Srbiji (SFRJ, SRJ), uz podršku lokalnih, a kasnije i republičkih, vlasti. Tada je napravljen jedinstveni ansambl mađarskih, srpskih, hrvatskih, makedonskih i ostalih glumaca sa područja SFRJ. Pritom je ustanovljen koncept Grad-teatar, a čitav interkulturalni poduhvat je trajao od 1985. do 1994. godine.

Uloga medijskog javnog servisa Radio-televizije Vojvodina, od suštinskog je značaja u promociji i realizaciji multikulturalne politike AP Vojvodine. Negovanje sopstvenog stvaralaštva, kulturno samoizražavanje kako matičnog naroda tako i nacionalnih manjina, zatim upoznavanje sa njihovim kulturnim tekovinama u svojoj sredini i šire, te uloga posrednika u razmeni kulturnih dobara među različitim kulturnim i etničkim grupama, tri su nerazdvojne misije RTV-a. Javno informisanje, odvija se pritom na osam jezika (srpski, mađarski, slovački, rumunski, hrvatski, romski, ukrajinski i rusinski). U okviru ovog javnog servisa, naročito se isticala multijezička radio-dramska redakcija Radija Novi Sad, koja je decenijama aktivno doprinosila intenzivnom kulturnom prožimanju i kulturnoj interakciji različitih etničkih grupa na radiju Novi Sad, te se, kao takva, itekako mogla okarakterisati kao interkulturalna (vid. Jovanov 2010). Već početkom devedesetih godina prošlog stoleća, produkcija dramskih sadržaja multijezičke

Dramske redakcije bila je u regresu, da bi bila rasformirana 2006. godine, u jeku rasprava o značaju razvoja interkulturalizma u Evropi.

Akteri iz civilnog društva koji doprinose pitanju interkulturalizma su NVO pozorišta, kao što su Dah teatar, Centar za kulturnu dekontaminaciju, Kulturni centar REKS, Mimart itd., koji su razvili veliki broj programa i projekata interkulturalnog dijaloga – od uključujućih pozorišnih predstava do izložbenih projekata. U kulturnim industrijama, Kompendium izdvaja filmove Gorana Pakaljevića, Emira Kusturice i Srđana Karanovića, u kojima se prožima problem interkulturalnog konflikta, različitosti itd.

Aktivnosti civilnog sektora koje se odnose na razvoj interkulturalnog dijaloga, poslednjih godina uglavnom su ostvarene "kroz festivale, događaje, podizanje spomenika, dodelu imena ulicama kao i medijskim raspravama" (Brkić 2011, 60).

U Srbiji je pokrenut i projekat pod nazivom "Promocija multikulturalizma i tolerancije u Vojvodini", čiji su osnovni ciljevi promovisanje demokratskih principa, kao i podizanje svesti o višejezičnosti, multikulturalnosti i zajedništvu u Vojvodini. "Projekat je pokrio organizaciju i realizaciju mnogih podprojekata koji promovišu i doprinose izgradnji interkulturalnog dijaloga u različitim oblastima, kao i sa specifičnim pristupima."¹⁵

Problemi interkulturalizma u evropskim zemljama

U Francuskoj se 1960-tih godina, sa ciljem integracije i aktivne participacije radničke klase, pojavio koncept *sociokulture*.¹⁶ U Saveznoj Republici Nemačkoj koncept sociokulture se, kao kontrapunkt "buržoaskoj" kulturi, pojavio deceniju kasnije sa novim socijalnim pokretima, predvođenim "levo" orijentisanim aktivistima i političarima. Koncept je "naglašavao značaj stvaralačkih aktivnosti za lični rast i socijalnu koheziju i tražio da se radikalno demokratizuje kulturni pejzaž, naročito na nivou širokih narodnih masa po komunama" (Kivan, Kosnik 2008, 150). U Francuskoj su "od 90-tih godina, principi sociokulture ponovo su oživljeni, mada donekle u blago izmenjenom obliku i pod drugačijim imenom – 'kulturno posredovanje' (*la médiation culturelle*)" (Kivan, Kosnik 2008, 149). Danas se strategije *la médiation culturelle* i *démocratisation culturelle* uglavnom odnose na imigrantsku populaciju. Sociokulturne "strategije postavljene su kao premise u odnosu na ideju da postoji

---

¹⁵ <http://www.culturalpolicies.net/web/serbia.php?aid=427>

¹⁶ Izraz sociokultura ili sociokulturna animacija, razvio se naspram pozadine značajne političke promene – posle protesta protiv ratova u Vijetnamu i Alžiru, a naročito posle majskog pokreta 1968. Šezdesetih i sedamdesetih godina, sociokultura se dovodila u vezu s komunizmom i širom sociopolitičkom borbom protiv elite i "establišmenta".

izvesna vrsta socijalnog i kulturnog deficita u nekim oblastima Francuske, gde su veliki delovi stanovništva imigrantskog i postimigrantskog porekla" (Kivan, Kosnik 2008, 149). U Nemačkoj, kao i u Francuskoj, uspon sociokulture podudara se sa migracijama radnika u ove države. Participacija imigranata je bila omogućena uglavnom kroz aktivnosti i na lokacijama koje je obezbedila sociokultura: omladinski centri, centri za obrazovanje odraslih, udruženja po blokovima zgrada i drugi kulturni prostori. Nasuprot sociokulturi, i u Francuskoj i Nemačkoj etablirani kulturni krajolik čine institucije, kao što su: pozorišta, muzeji, operske kuće, orkestri i koncertne dvorane, koje su povezane sa konceptom *visoke kulture (Hochkultur)* i samim tim imaju prioritet u finansiranju. Simptomatično za obe ove države je to što, i pored deklarativnog priznanja značaja imigrantske kulture u promociji kulturne raznolikosti, imigrantska populacija nema pristup produkciji visoke kulture. Podela između visoke kulture i sociokulture, urbane kulture i kulture predgrađa, naročito je izražena u prestonicama pomenutih država, u kojima institucionalni aranžmani i praksa finansiranja kulture "funkcionišu s određenom implicitnom razlikom između reči kultura u jednini – prakse visoke umetnosti, koje se procenjuju po očito univerzalnim standardima umetničkog kvaliteta – i reči kulture u množini – kulturni doprinosi članova raznih etničkih i imigrantskih grupa" (Kivan, Kosnik 2008, 150). Shodno tome, autorke Nađa Kivan i Kira Kosnik konstatuju da je u Parizu i Berlinu na snazi "belaštvo kulturne politike". Pritom, termin "belaštvo" ne koriste kao rasnu kategoriju klasifikacije, nego njime naglašavaju podređeni položaj "drugosti".

U Nemačkoj se od imigranata očekuje da participiraju isključivo u onim projektima koji se tiču njihove tradicionalne kulture i umetnosti, dok se u Francuskoj potenciraju pitanja migrantskog pamćenja i njihove socijalne kohezije. U obe države, umetnici sa imigrantskim poreklom imaju poteškoće da im delo bude priznato kao univerzalna ili pak visoka umetnost. Shodno tome, pristup imigranata i pristup nacionalnih manjina institucijama visoke umetnosti, veoma je otežan.

Interes vladajućih struktura i kulturnih stejkholdera uglavnom nije vezan za umetničku vrednost imigrantskih projekata, nego za ispunjavanje socijalnih očekivanja, te je politika, koja se odnosi na kulturnu produkciju imigranata i postimigranata, vezana isključivo za sociopolitičke ciljeve, što rezultira činjenicom da je imigrantska produkcija moguća jedino u okviru sociokulture. Upravo FASILD, koji insistira na angažovanju lokalne populacije imigrantskog i postimigrantskog porekla, predstavlja izvesnu "klopku" za umetnike imigrante i postimigrante, budući da ih primorava da budu deo sociokulturnog krila kulturnog sistema, što im onemogućava participaciju u visokoj kulturi.

Kad je reč o ovom istraživanju, relevantno je pomenuti i kulturne institucije "Kuća svetskih kultura" (*Maison des cultures du monde*) iz Francuske i "Kuća svetskih kultura" (*Haus der Kulturen der Welt, HKW*) iz Nemačke, čija je misija promovisanje različitih kulturnih formi i kulturno obogaćenje "razlikama" i "dru-

gošću". Prema rečima predstavnika ovih institucija, cilj programa je otkrivanje kulture "drugih" matičnoj populaciji (francuskoj i nemačkoj), čime se praktično marginalizuje potencijalna imigrantska publika. Pri odabiru izvođača, kao kriterijum se ističe umetnička izvrsnost, te se u okviru programa ovih institucija prioritet daje imigrantima koji žive ili u inostranstvu ili u svojim matičnim državama. Na taj način je imigrantskim stvaraocima u Francuskoj i Nemačkoj uskraćena mogućnost participacije u programu "Kuće svetskih kultura", što nije u skladu sa principima interkulturalizma, onako kako ga definiše Savet Evrope.

"Francuska republikanska tradicija ne priznaje, niti otvoreno ohrabruje, javno priznavanje kulturne razlike" (Kivan, Kosnik 2008, 172). S druge strane, u Francuskoj se, u žanru urbane i svetske muzike (world music), pružaju velike mogućnosti migrantskim i postmigrantskim muzičarima.

Značajno pomenuti i "Delegaciju za gradsku politiku i integraciju" (*Délégation à la Politique de la Ville et à l'Intégration*) u Parizu, koja, između ostalog, finansira i imigrantsku kulturnu produkciju.

Pored BiH, Slovenije, Crne Gore i Makedonije, Hrvatska i Srbija su od 1945. do 1991. godine bile sastavne republike Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, koja je ideju zajedništva instrumentalizovala kroz koncept "bratstva i jedinstv". U SFRJ je važno uverenje da je zemlja sedam susjednih država, šest republika, pet naroda, četiri jezika, tri vere, dva pisma i jedne partije. Multikulturalizam je bio oblik kulturne politike kojem je država težila. Međutim, istraživanje javnog mnjenja iz 1989. godine, pokazalo je visok stepen etničke, rasne i verske netrpeljivosti u celoj Jugoslaviji (Gibbs 2010, 100), koji je, po zaključku Gibsa, uglavnom bio vezan za ekonomske nejednakosti, što je eskaliralo ratom i oružanim sukobima koji su u bivšoj SFRJ doprineli raspadu federacije, jačanju nacionalizama, šovinizama, masovnim proterivanjima, etničkim čišćenjima, genocidima i narušavanju multikulturalnog sastava stanovništva. "Republike članice savezne države, omeđene nikada pravno utvrđenim i obeleženim administrativnim granicama federalnih jedinica, postale su nosioci prava na samoopredeljenje" (Dimić 1998, 183).

U Republici Hrvatskoj danas ima ukupno 4.284.889 stanovnika. 90% populacije čine Hrvati, dok su najveća nacionalna manjina Srbi, kojih po popisu stanovništva iz 2011. godine ima 186.633, ili 4,3% ukupnog stanovništva. U odnosu na 1991. godinu, kada ih je bilo 581.663 i kada su u ukupnom stanovništvu participirali sa 12,2%, nakon rata u Hrvatskoj, broj Srba je smanjen za dve trećine, čime im je ukinut status konstitutivnog naroda u Hrvatskoj. Ostale nacionalne manjine su "Bošnjaci (31.479), Italijani (17.807), Albanci (17.513), Romi (16.975), Mađari (14.048), Slovenci (10.517), Čeci (9.641), Muslimani (7.558), Crnogorci (4.517), Makedonci (4.138)".¹⁷

---

¹⁷ <http://www.trtbosanski.com/bs/news/detail/region/2/rezultati-popisa-u-hrvatskoj-za-10-godina-34-posto-manje-stanovnika/12402>

Hrvatska, osim onih iz susednih zemalja, nema veliki broj imigranata. Upravo zato se u ovoj zemlji interkulturni dijalog tumači kao pitanje integracije i stvaranja jednakih mogućnosti za postojeće manjine, što je bliže definiciji multikulturalizma. S druge strane, pitanje multikulturalizma u Hrvatskoj je ugroženo još "devedesetih godina", za vreme ratnih operacija, nakon čega je ova republika postala jedna od etnički najčistijih država na starom kontinentu, što je dovelo do ekstremne dominacije jedne nacionalne kulture. U tom periodu, hrvatska nacija je bila podvrgnuta ponovnom procesu enkulturacije: smišljanju i implementaciji novog (političkog) jezika i istorije, koji su trebali da budu temelj ove nacije.

U Hrvatskoj danas ne postoje eksplicitno formulisane politike za promovisanje interkulturnog dijaloga niti postoji poseban fond ili plan podrške. Nacionalnim manjinama je otežana mogućnost stvaralaštva u institucijama visoke kulture, što je po rečima sagovornika, posledica kulturne diskriminacije. Kad je o interkulturnoj edukaciji reč, na Kompendiumu se navodi da je interkulturno obrazovanje centralni element školskog programa u onim oblastima koje su bile okupirane tokom rata i gde postoji posebna potreba da se izgradi inkluzivni sistem obrazovanja – što je u diskrepanciji sa izveštajima medija. U tom smislu, najbolji indikator stanja u obrazovnom sistemu Hrvatske je Vukovar, gde srpski i hrvatski đaci pohađaju nastavu "pod istim krovom" ali u potpunosti izolovani jedni od drugih, bez ikakve komunikacije i interakcije.

Participacija nacionalnih manjina u javnoj medijskoj sferi, zagarantovana je Zakonom o Hrvatskoj radioteleviziji. U četvrtom stavu 9. člana tog Zakona, navodi se da "javne usluge HRT-a u smislu ovog Zakona sadrže programske obaveze HRT-a, koje ispunjavaju socijalne i kulturne potrebe hrvatskog društva, jamče pluralizam, uključujući kulturnu i jezičku različitost."¹⁸ U drugom stavu devetog člana, Zakon naglašava se da će HRT, u implementaciji prvog stava, naročito "proizvoditi, koproducirati i objavljevati programe namenjene informisanju pripadnika nacionalnih manjina, uključujući i programe za decu na jezicima nacionalnih manjina".¹⁹ Ipak, na Hrvatskoj radioteleviziji, godina ma postoji samo jedna emisija – Prizma, koja se bavi prepoznavanjem vrednosti i problemima nacionalnih manjina. Emisija koja se emituje samo jednom sedmično svakako ne može da zadovolji principe kulturne raznolikosti, preporučene od strane Saveta Evrope, ni u kvantitativnom, ni u kvalitativnom smislu. To znači da su članovi pomenutog zakona samo deklarativno navedeni, dok u praksi nikada nisu zaživeli.

---

¹⁸ [http://www.minkulture.hr/userdocsimages/JAVNA%20RASPRAVA/My4New_ZID%20Zakona%20o%20HRT-u%20doc%2027%206%20finaldoc%20\(2\).pdf](http://www.minkulture.hr/userdocsimages/JAVNA%20RASPRAVA/My4New_ZID%20Zakona%20o%20HRT-u%20doc%2027%206%20finaldoc%20(2).pdf)

¹⁹ [http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/JAVNA%20RASPRAVA/My4New_ZID%20Zakona%20o%20HRT-u%20doc%2027%206%20finaldoc%20\(2\).pdf](http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/JAVNA%20RASPRAVA/My4New_ZID%20Zakona%20o%20HRT-u%20doc%2027%206%20finaldoc%20(2).pdf)

Kada govorimo o Srbiji, možemo konstatovati da ona "tek treba suštinski da se odredi prema sopstvenom identitetu, svojim građanima, koji su različiti, kao i da redefiniše svoj odnos prema drugim narodima" (Brkić 2011, 59). Prema popisu iz 1991. godine, u Srbiji je, sa Kosovom i Metohijom, bilo ukupno 9.778.991 stanovnika. Etnički sastav je bio sledeći: Srbi – 6.446.595 (65,92%), Albanci – 1.674.353 (17,12%), Mađari – 343.942 (3,52%), Jugosloveni – 323.555 (3,31%), Muslimani – 246.411 (2,52%), Romi – 140.237 (1,43%), Crnogorci – 139.290 (1,42%), Hrvati – 105.406 (1,08%), Slovaci – 66.798, Makedonci – 46.046, Rumuni – 42.331, Rusini – 18.073, Vlasi – 17.807, Turci – 11.236 i dr. Na popisu stanovništva održanom na teritoriji Srbije od 1. do 15. oktobra 2011. godine, bez Kosova i Metohije, etnički sastav je sledeći: 5.988.093 Srba (83%), 253.899 Mađara (3,53%), 147.604 Roma (2,05%), 145.278 Bošnjaka (2,02%), 57.900 Hrvata (0,81%), 52.750 Slovenaca (0,73%), 38.527 Crnogoraca (0,54%), dok ostalu populaciju čine Vlasi 0,49%, Rumuni 0,41%, Jugosloveni 0,32%, Makedonci 0,32%, Muslimani 0,31%, Bugari 0,26%, Bunjevci 0,23%, Rusini 0,20%, Goranci 0,11%, Albanci 0,08% (nepotpun obuhvat) i dr. Ukupno 7.186.862 stanovnika.

U Srbiji je od 1991. godine znatno smanjen broj svih etničkih grupa. Iako nisu bila sprovedena organizovana etnička čišćenja, u Srbiji je za vreme rata od 1991. do 1995. godine vršen veliki pritisak na pripadnike određenih etničkih grupa, što je za posledicu imalo njihovu emigraciju u matične republike. Broj Hrvata je danas skoro prepolovljen u odnosu na popis iz 1991. godine. Bez Kosova i Metohije, broj Albanaca u Srbiji je ispod jednog procenta. Uvećana stopa mortaliteta i emigracija smanjila je i broj Srba, Mađara i ostalih etničkih grupa.

Nakon raspada SFRJ, "zatvorena i izolovana Srbija poništila je sve elemente ranije otvorenosti (Jugoslavije) i međukulturne komunikacije sa svetom i susedima i sve se više okretala uskoj odbrani 'nacionalnih interesa' i ciljeva koji su u stvari bili kontraproduktivni." (Golubović 2006, 237) Ipak AP Vojvodina, kao sastavni deo Republike Srbije, i dalje predstavlja poseban i specifičan primer multikulturalizma u Srbiji, ali i u Evropi. Kao takva, ona predstavlja simbol različitosti jezika, pisma, religije, običaja i tradicije različitih etničkih zajednica na svojoj teritoriji. "Prava nacionalnih manjina regulisana su Ustavom i Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina." (Brkić 2011, 60) Uspostavljeni su i Nacionalni saveti manjinskog stanovništva, koji su konsultativna tela Vlade u procesu donošenja relevantnih odluka vezanih za pitanja manjinskih zajednica. Otvorena je i mogućnost participacije u kulturnom stvaralaštvu i uživanju u kulturnim sadržajima različitih etničkih, odnosno kulturnih grupa, ali ne postoje instrumenti koji iniciraju istinski dijalog između kulture manjina i kultura većine, na institucionalnom nivou. Uglavnom je to, kroz različite aktivnosti, prepušteno nevladinom sektoru. Pa tako "postoje profesionalna pozorišta na srpskom, mađarskom, slovačkom i rumunskom jeziku, finansirana iz budžeta, ali ne i dijalog

među njima."²⁰ Dakle, za razliku od Francuske i Nemačke, u Srbiji nacionalne manjine, posredstvom institucija javnog sektora, u određenoj meri imaju mogućnost participacije i stvaralaštva u polju visoke kulture. Međutim, problem je u tome što pomenute institucije deluju uglavnom statično, bez želje i inicijative da uspostave kulturni dijalog sa ostalim etničkim grupama iz okruženja. Primera radi, u Novom Sadu postoje tri pozorišne institucije: Srpsko narodno pozorište i Pozorište mladih – sa repertoarom na srpskom jeziku i Novosadsko pozorište (Újvidéki Színház) – sa mađarskim dramskim ansamblom i repertoarom na mađarskom jeziku. Saradnja između ovih pozorišta ne postoji. Interkulturalna medijacija među mađarskim i srpskim glumcima odvija se isključivo posredstvom udruženja građana koja pripadaju civilnom sektoru. Kada je u pitanju interkulturalna medijacija u institucijama visoke kulture, izuzetak je, kao što smo već pomenuli, bilo subotičko Narodno pozorište u periodu od 1985. do 1995. godine kada je KPGT rukovodio ovom institucijom.

Vojvodina je pred velikim izazovima i problemima i kad je reč o kulturnom i jezičkom pluralizmu. Višejezičnost je svakako jedan od najvažnijih elemenata kulturnog identiteta Vojvodine kao regiona. "Problem je, međutim, u tome što jezički partikulariteti u pokrajini deluju uglavnom statično bez praktične interakcije." (Jovanov 2013) Nastava se, u više od 120 osnovnih škola, održava na jezicima nacionalnih manjina. Dakle, postojanje kulturne raznolikosti je svakako podržano,²¹ ali, ponavljamo – ne i dijalog među njima. S druge strane, ekstremne desničarske srpske struje (među kojima ima i akademika i intelektualaca) zahtevaju da ćirilica postane jedino legitimno pismo u Srbiji, što bi dodatno onemogućilo uspostavljanje dijaloga među različitim kulturnim grupama.

U Hrvatskoj je politika jezičke raznolikosti naročito ugrožena. U Vukovaru gde, prema zvaničnim rezultatima poslednjeg popisa stanovništva, živi više od 33% Srba, u februaru 2013. godine su održane demonstracije, kako bi se bojkotom izrazilo negodovanje zbog odluke Vlade Republike Hrvatske da srpski jezik i ćirilčno pismo budu uvedeni na teritoriju Vukovara.

Međutim, situacija je najalarmantnija u Nemačkoj, gde je kancelarka Angela Merkel je izjavila da svako ko ne zna nemački jezik nije dobrodošao. Merkelova je pritom, u jeku rasprava o značaju dijaloga u multikulturalnim sredinama, izjavila da je pokušaj stvaranja multikulturalnog društva u Nemačkoj "u potpunosti propao". Ona "je na sastanku mladih Demokršćanske unije (CDU), izjavila kako multikulturalni koncept, prema kojem 'ljudi žive srećno jedni pokraj drugih', jednostavno nije uspeo u zemlji u kojoj živi oko četiri miliona muslimana. Kancelarka je podsetila da je Nemačka šezdesetih pozivala radnike iz inostranstva da dođu u Nemačku da rade, no oni su ostali i da ži-

---

²⁰ <http://www.culturalpolicies.net/web/serbia.php?aid=427>

²¹ <http://www.culturalpolicies.net/web/serbia.php?aid=427>

ve tu. 'Zavaravali smo se govoreći: Neće ostati, u jednome će trenutku otići, no to se nije dogodilo', rekla je Merkelova."²²

Videnje nemačkog jezika kao "lingva franka" od presudnog je značaja za razumevanje obrazovnih institucija i njihove uloge u razvoju interkulturalizma u ovoj državi. Shodno tome, interkulturalno obrazovanje nije zvanična komponenta opšteg školskog obrazovanja u Nemačkoj. Interkulturalna edukacija, kao takva, ne postoji ni u Francuskoj. Izuzetak čine određene kulturne formacije i instituti specijalizovani za kulturno i umetničko izražavanje drugih kontinenta.²³ S druge strane, u pojedinim nemačkim lenderima,²⁴ pažnja je donekle usmerena na značaj školskog i predškolskog obrazovanja u interkulturalnom posredovanju i prihvatanju kulturne raznolikosti. Konkretno odredbe predložene su u nekoliko obrazovnih planova za predškolske ustanove i osnovne škole pojedinih pokrajina. Pored nekih odredbi za dvojezične nastave, u Nemačkoj postoje mnogi projekti koji, posredstvom umetnosti kao medijuma, pokreću interkulturalna pitanja u školama. Međutim, takva praksa postoji uglavnom na opštinskom nivou, i to samo u većim gradovima. "Na pokrajinskom nivou sistemske inicijative za sada postoje samo u pokrajini i gradovima Hamburg, Berlin i Bremen."²⁵ "Nemački 'Kulturrat' takođe je razvio dokument o kulturnoj politici pod nazivom 'Interkulturalno Obrazovanje – šansa za naše društvo' (*Interkulturelle Erziehung - Eine Chance für unsere Gesellschaft*)."²⁶

Medijski javni servis u Francuskoj i Nemačkoj nema značajnu ulogu u promociji i realizaciji politike kulturne raznolikosti. Kao primer navešćemo radio Dojče vele, koji ima redakcije na različitim jezicima, ali su u pitanju uglavnom informativni programi, kojima ciljna grupa nisu imigranti, tj. nacionalne manjine u Nemačkoj.

Zaključak i preporuke

Pomenuta studija ukazuje na jedan snažni klasni element u kulturnoj inkluziji imigranata u Francuskoj i Nemačkoj. U ovim zemljama je vrlo izražena

---

²² <http://www.nacional.hr/clanak/93543/merkel-tvrdi-da-je-njemacki-koncept-multikulturalnog-drustva-propao>

²³ <http://www.culturalpolicies.net/web/france.php?aid=833>

²⁴ Nemačka federacija je sastavljena od 16 država-pokrajina. Postoji 14 pokrajina (Länder) i 2 države (Freistaat), pri čemu je razlika samo u nazivu koji je zadržan iz tradicionalnih razloga. Svaka federalna jedinica je na saveznom nivou zastupljena u gornjem domu parlamenta (Bundesratu).

²⁵ <http://www.culturalpolicies.net/web/germany.php?aid=833>

²⁶ <http://www.culturalpolicies.net/web/germany.php?aid=424>. Pristupljeno 25. 02. 2013. u 20h

dihotomija između visoke "neemigratnske" kulture, s jedne, i niske, odnosno imigrantske etno, sociokulture, s druge strane. Manjinske kulture u ovim zemljama dobijaju prostor prema istim kriterijuma reprezentacije – uglavnom kroz folklorne običaje i tradicionalna ponašanja. Imigranti su u pomenutim zemljama samo "Imigranti", sa velikim "i". Oni nemaju status nacionalnih manjina. Jedan jezik važi za sve. Nacija je isto što i država. Zaključak je da nema dovoljno pravih inicijativa za promovisanje kulturne integrancije imigranata – bilo kao umetnika, bilo kao publike, dok su integrativne implikacije uglavnom socijalnog karaktera. U Hrvatskoj su odredbe zakona vezane za interkulturalizam uglavnom deklarativno navedene, a u praksi mahom nisu zaživele. Kulturne i obrazovne institucije, kao i medijski javni servis, u ovim državama bi morali bi imati daleko veću ulogu u promociji i razvoju kulturne raznolikosti i interkulturalnog dijaloga.

S druge strane, imajući u vidu da je država "nosilac odgovornosti za pitanja od suštinskog značaja, kao što je očuvanje raznovrsnosti kulturnog izraza i kulturnog identiteta" (Padežanin 2011, 383), Srbija de fakto mora da preispita, i u skladu sa realnim kulturno-političkim okolnostima i sastavom stanovništva, precizno formuliše svoj identitet. Nakon toga, neophodno je da aktivno deluje na definisanju nacionalnih/regionalnih/lokalnih kulturnih politika, kao i na stvaranju Interkulturalne platforme, kojoj će se priključiti i drugi akteri i stejkholderi. U tom smislu, neophodno je baviti se menadžmentom međuetničkih kulturnih odnosa, kako na makro, tako i na mikro nivou.

Model kulturnog delovanja koji se u tom smislu preporučuje jeste kulturni funkcionalizam, koji deluje implementiranjem onih instrumenata koji će omogućiti participaciju "svih grupa koje sačinjavaju kulturni mozaik jednog društva u procesima umetničke, kulturne produkcije i javnog delovanja" (Dragičević i Dragojević 2005, 20).

Kao višekulturna državna zajednica, Srbija mora da izradi konkretnu strategiju uspostavljanja kulturnog dijaloga na institucionalnom nivou, kao i da, kroz odgovarajuće instrumente i mehanizme kulturne politike (legislativa, finansijske, tj. poreske olakšice i sl.), sistemski podstakne razvoj civilnog sektora. "Posebno je značajno mesto civilnog sektora u sistemu kulture, kao segmenta kritičkog javnog mnjenja, kao nosioca inicijativa za pluralizaciju kulturne scene, a posebno u sredinama u kojima postoje prekidi u komunikaciji i u kojima je među različitim zajednicama došlo do gubljenja uzajamnog poverenja." (Dragičević i Dragojević 2004, 28) Na civilnom je sektoru da inicira interkulturalne aktivnosti, projekte i različite programe delovanja, koji će je – primenom strategije javnog delovanja, odnosno pozicioniranjem u javnosti i razvojem prepoznatljivosti – pozicionirati u društvenoj zajednici. Partnerski odnosi među organizacijama mogu podjednako uspešno doprineti razvoju interkulturalizma civilnog sektora, budući da organizacije na taj način mogu jedna drugoj preneti svoje kompetencije, veštine, iskustva, kontakte, ali i sred-

stva – što je od ključne važnosti za podizanje interkulturnih kapaciteta. U tom smislu, preporuka je multifunkcionalno ili ulančano partnerstvo (v. npr. Dragičević-Šešić; Dragojević 2004) kao jedna od strategija povezivanja koja će omogućiti stvaranje horizontalne veze između aktera kulturne politike svih sektora.

Preporuka za nevladine organizacije i samostalne umetnike, kojima je u interesu podsticanje interkulturne komunikacije, jeste pristupanje nadnacionalnim mrežama, u okviru strategije internacionalizacije, koja ujedno predstavlja i polaznu osnovu za identifikaciju najpogodnijeg budućeg partnera za realizaciju većih i složenijih međunarodnih projekata. Shodno tome "mreža je stimulan i fandrejzingu" (Dragičević, Dragojević 2004, 76), dajući informacije o potencijalnim donatorima i finansijerima, ali i povećavajući kredibilitet.

Pored navedenih strategija povezivanja, svakako se, usmeravanjem aktivnosti ka drugim sredinama u državi, preporučuje i decentralizacija delovanja čime bi se postiglo širenje uticaja, te bi se dao prilog smanjivanju razlika u interkulturnom razvoju većih i manjih sredina.

Kao najaktuelnija i visoko vrednovana strategija organizacionog razvoja, posebno se preporučuje intersektorsko povezivanje u domenu kulture i obrazovanja. To znači da je u Srbiji neophodno inicirati kulturni dijalog kao sistemski deo edukativnog procesa. Autori Dragičević-Šešić i Dragojević predlažu da se, pored klasičnog učenja prenošenjem znanja, uvedu i različite forme aktivnog, iskustvenog učenja: kroz projektni rad, problemsko učenje – kroz radionice, debate ili seminare, kolegijalno – vršnjačko učenje kroz "razmenu", učenje zasovano na igri – igre simulacije, drama u edukaciji itd. U školstvu u multinacionalnim sredinama, neophodno je omogućiti i učenje jezika nacionalnih manjina.

Razvijanje svesti kod građana o značaju uspostavljanja kulturnog dijaloga manjinskih i većinskih grupa neophodno je realizovati i posredstvom javnog mnjenja. To podrazumeva uvođenje interkulturne medijacije u medijski diskurs, razvijanjem onih programa i projekata koji podrazumevaju saradnju različitih kulturnih grupa, a namenjeni su multikulturnom auditorijumu. U tom smislu, npr. nedopustiva je bila odluka da se rasformira redakcija dramskog programa Radija Novi Sad RTV, koja je bila paradigmatičan slučaj interkulturne medijacije. S druge strane, RRA bi javnom servisu morao postaviti veće zahteve kad je reč o promociji tolerancije i kulturnog dijaloga.

Učestali skupovi i debate u Srbiji, naročito oni na parlamentarnoj instanci, nužni su za razvoj interkulturalizma na makro nivou. U tom smislu, implementiranje interkulturnog dijaloga u procese političkih promena i diskursa čine osnovu za razvoj onog segmenta kulturne politike koji se odnosi na unapređenje interkulturalizma u praksi.

Integralno viđenje interkulturalizma od strane Saveta Evrope, kao takvo se ne sprovodi u dovoljnoj meri ni u jednoj odabranoj državi ovog istraživanja.

Međutim, u pomenutim zemljama svakako postoje projekti, aktivnosti i mere koji predstavljaju paradigmatične slučajeve. Problem se sastoji u tome što ne postoji odgovarajuće zakonske regulative i strategije sa adekvatnim instrumentima, koje bi omogućile razvoj interkulturalizma u onom obliku koji je preporučen od strane Saveta Evrope. Na ovaj način, implikacije interkulturalne medijacije u praksi se zaista razlikuju od države do države, te ovaj oblik kulturalne politike može da posluži i kao paravan za asimilaciju manjinske kulturalne grupe, ali i kao potreba za striktno formalnim ispunjavanjem zahteva Evropske Unije.

Literatura:

- Brkić, Aleksandar. 2011. Interkulturalni dijalog kroz aktere, strategije i programe studije slučaja: Ujedinjeno kraljevstvo Velike Britanije i Severne Irske, Italija, Makedonija i Srbija. *Zbornik fakulteta dramskih umetnosti*. Beograd: Fakultet dramskih umetnosti.
- Đimić, Ljubodrag. 1998. *Srbi i Jugoslavija: prostor, društvo, politika: pogled s kraja veka*. Beograd: Stubovi kulture.
- Dragičević, Milena i Sanjin Dragojević. 2004. *Interkulturalna medijacija na balkanu*. Sarajevo: OKO.
- Dragičević, Milena i Sanjin Dragojević. 2011. Stanje i perspektive razvoja kapaciteta za interkulturalni dijalog u Evropi (okvir za evropski program interkulturalnog dijaloga). *Zbornik radova Fakulteta dramskih umetnosti*. (18.) 13-48.
- Dragičević, Milena i Sanjin Dragojević. 2005. *Menadžment umetnosti u turbulentnim okolnostima*. Beograd: Clio.
- Dragojević, Sanjin. 1999. *Multikulturalizam, interkulturalizam, transkulturalizam, plurikulturalizam: suprotstavljeni ili nadopunjujući koncepti. Kultura, Etničnost, Identitet*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski Turk, Hrvatsko sociološko društvo.
- Đukić, Vesna. 2009. *Država i kultura: studije savremene kulturalne politike*. Beograd: Institut za pozorište, film, radio i televiziju, Fakultet dramskih umetnosti.
- Gibs, Dejvid. 2010. *Humanitarno razaranje Jugoslavije*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stanojevića.
- Golubović, Zagorka. 2006. *Pouke i dileme minulog veka*. Beograd: Filip Všnjčić.
- Jovanov, Lazar. 2010. *Multijezicki radio dramski program kao imanentni segment kulturalne politike Republike Srbije*. Fakultet dramskih umetnosti. Ispitni rad iz predmeta Politika medija.
- Jovanov, Lazar. 2013. Multikulturalni identitet Subotice i paradigmatički plurikulturalni koncept predstave *Madač, komentari*.

- Jovićević, Aleksandra i Ana Vujanović. 2007. *Uvod u studije performansa*. Beograd: Fabrika knjiga.
- Kivan, Nada i Kira Kosnik. 2008. *Belaštvo kulturne politike u Parizu i Berlinu. Transkulturalna Evropa*. Beograd: Clio.
- Landry, Charles and François Matarasso. 1999. *Balancing act: twenty-one strategic dilemmas in cultural policy*. Cultural Policies Research and Development Unit. Policy Note No. 4. Council of Europe Publishing
- Lehman, Hans-Thies. 2002. Postdramatski teatar – epilog (prvi dio). *TkH 3 / Časopis za teoriju izvođačkih umetnosti*. Beograd: TkH-centar za teoriju i praksu izvođačkih umetnosti. (3.) 122-127.
- Morin, Edgar. 1989. *Kako misliti Evropu*. Sarajevo: Svjetlost.
- Padežanin, Maja. 2011. Kulturna politika VS Globalizacija – raznolikost protiv uniformnosti. *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku*. (32.) 366-385.
- Pavis, Patrice. 1996. *Intercultural Performance Reader*. London and New York: Routledge.
- Prnjat, Branko. 2006. *Uvod u kulturnu politiku*. Novi Sad: Stylos DOO.
- Stevanović, Branislav. 2004. *Kulturna politika i politička kultura na Balkanu: između primordijalizma i interkulturalizma. Modeli kulturne politike u uslovima multikulturnih društava na Balkanu i evrointegracionih procesa*. Niš: Filozofski fakultet – Univerzitet u Nišu, Institut za sociologiju.

Elektronski izvori

- http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/Source/Pub_White_Paper/WhitePaper_ID_SerbianVersion.pdf
- <http://www.culturalpolicies.net/web/france.php?aid=427> [pristupljeno: 11. 02. 2013]
- <http://www.culturalpolicies.net/web/germany.php?aid=427> [pristupljeno: 12. 02. 2013]
- <http://www.culturalpolicies.net/web/croatia.php?aid=427> [pristupljeno: 10. 02. 2013]
- <http://www.culturalpolicies.net/web/serbia.php?aid=427> [pristupljeno: 10. 02. 2013]
- <http://ladislav-bognar.net/files/Interkulturalizam%20i%20civilno%20dru%C5%A1tvo.pdf>
- <http://www.trtbosanski.com/bs/news/detail/region/2/rezultati-popisa-u-hrvatskoj-za-10-godina-34-posto-manje-stanovnika/12402>, [pristupljeno: 08. 02. 2012. u 18h]
- <http://www.culturalpolicies.net/web/germany.php?aid=424> [pristupljeno: 25. 02. 2013. u 20h]

<http://www.culturalpolicies.net/web/germany.php?aid=833> [pristupljeno: 26. 02. 2013. u 20h]

<http://www.culturalpolicies.net/web/france.php?aid=833> [pristupljeno: 26. 02. 2013. u 21h]

http://kultura.gov.rs/sites/default/files/documents/konvencija_o_zastiti_i_unapredjenju_raznolikosti_kulturnih_izraza_0.pdf

[http://www.minkulture.hr/userdocsimages/JAVNA%20RASPRAVA/My4New_ZID%20Zakona%20o%20HRT-u%20doc%2027%206%20finaldoc%20\(2\).pdf](http://www.minkulture.hr/userdocsimages/JAVNA%20RASPRAVA/My4New_ZID%20Zakona%20o%20HRT-u%20doc%2027%206%20finaldoc%20(2).pdf)

<http://www.nacional.hr/clanak/93543/merkel-tvrdi-da-je-njemacki-koncept-multikulturalnog-drustva-propao> [pristupljeno: 15.03.2013. u 21h]

Primljeno: 05.07.2013.

Prihvaćeno: 17.09.2013.

Lazar Jovanov

DIFFERENT PERSPECTIVES ON INTERCULTURALISM – FRANCE, GERMANY, CROATIA AND SERBIA

The object of this paper is practical policy on interculturalism in two EU countries – France and Germany, and two Balkan countries, Croatia²⁷ and Serbia, which are trying to become members. The aim of the research is to identify national cultural and education policies on interculturalism through the analysis of national goals and priorities which are in connection with intercultural dialogue, measures, instruments and practical policy actions undertaken by the chosen countries. In keeping with this, it is necessary to identify the actors, strategies and programs which make up the practice of intercultural dialogue. Another aim is to establish how and to what extent institutions which focus on education, public institutions of culture and the media interpret and employ policies of interculturalism. Finally, based on the analysis of the experiences and practices of the countries which were chosen, the goal is to formulate recommendations for the cultural public policy for Serbia which would include intercultural dialogue, in order to support the process of promoting intercultural dialogue in Serbia.

Key words: interculturalism, multiculturalism, France, Germany, Croatia, Serbia.

---

²⁷ July 1st 2013 is the date Croatia officially joins the European Union, which means it will already be a member by the time this article is published.